

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Tidlig nedsanking av sau og bare innmarksbeite

Sats per dyr og dag ved mer innmarksbeite

NIBIO RAPPORT | VOL. 3 | NR. 100 | 2017

Ole Kristian Stornes

Divisjon for kart og statistikk/Driftsøkonomisk analyse

TITTEL/TITLE

Tidlig nedsanking av sau og bare innmarksbeite – Sats per dyr og dag ved mer innmarksbeite

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Ole Kristian Stornes

DATO/DATE:	RAPPORT NR./ REPORT NO.:	TILGJENGELIGHET/AVAILABILITY:	PROSJEKTNR./PROJECT NO.:	SAKSNR./ARCHIVE NO.:
30.08.2017	3/100/2017	Åpen	R 10561	17/02478
ISBN:	ISSN:		ANTALL SIDER/ NO. OF PAGES:	ANTALL VEDLEGG/ NO. OF APPENDICES:
978-82-17-01913-8	2464-1162		31	

OPPDRA GSGIVER/EMPLOYER:

Miljødirektoratet

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Geir Rune Rauset

STIKKORD/KEYWORDS:

Tidlig nedsanking, bare innmarksbeite, sats per
dyr og dag

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Rovdyrerstatninger

SAMMENDRAG/SUMMARY:

Sammendrag , se side 5.

LAND/COUNTRY:

Norge

FYLKE/COUNTY:

Nordland

KOMMUNE/MUNICIPALITY:

Bodø

STED/LOKALITET:

Mørkved

GODKJENT /APPROVED

Geir Harald Strand

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Ole Kristian Stornes

NAVN/NAME

NIBIONORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

I rovdyrutsatte områder kan det være behov for å sanke ned sauene tidligere på ettersommeren enn det som er normalt. I ekstreme tilfeller er det ikke forsvarlig å ha dyrene på utmarksbeite i det hele tatt. I stedet må sauene gå heime på innmarksbeite hele sommeren.

Ved tidlig nedsanking og ved bare innmarksbeite er det vanlig at miljøvernmyndighetene betaler en kompensasjon for dette. Godtgjørelsen skal dekke evt. reduserte inntekter, ekstra kostnader og gi kompensasjon for merarbeid. Denne rapporten er utarbeidet for å kunne gi myndighetene et bedre grunnlag for å fastsette en sats per dyr og dag ved tidlig nedsanking og en tilsvarende sats ved bare innmarksbeite.

Prosjektleder for dette prosjektet og forfatter av denne rapporten har vært Ole Kristian Stornes. Eystein Ystad har lest gjennom rapporten og kommet med nyttige kommentarer.

Ås, 23.08.17

Geir Harald Strand

Innhold

1	Innledning.....	7
1.1	Mandat	7
2	Normal sankedato for sau i ulike regioner	8
2.1	Organisert beitebruk	8
2.2	Driftsgranskingene i jordbruket.....	9
3	Driftsmessige forhold ved mer bruk av inn-marksbeite i saueholdet.....	10
3.1	Ulike måter å dekke ekstra fôrkrav på.....	10
3.2	Innmarksbeite og parasittproblemer	10
3.3	Praktiske problemer ved tidlig nedsanking	10
3.4	Utfordringer ved innmarksbeite hele sommeren.....	12
4	Forskjeller mellom saueholdet i ulike regioner	13
4.1	Saueholdet i driftsgranskingene i jordbruket	13
4.2	Sjølkostberegning for grovfôravlingene	13
5	Tidlig nedsanking av sauene på ettersommeren	16
5.1	Forutsetninger for våre beregninger	16
5.2	Gjennomsnittsbruk som grunnlag for våre beregninger	16
5.3	Dataprogram brukt til beregningene.....	17
5.4	Gjerdeknader	17
5.5	Knader ved fornying av beitet og til parasittbehandling	18
5.6	Knader til jordleie	18
5.7	Beregninger for alternativet med å redusere buskapen	19
5.8	Fôrkrav for sau og lam på utmarksbeite.....	19
5.9	Soner for tilskudd og arbeidsgiveravgift.....	19
5.10	Ekstra arbeidsforbruk	20
5.11	Økonomiske beregninger ved tidlig nedsanking	20
6	Innmarksbeite hele sommeren	23
6.1	Gjerdehold ved innmarksbeite hele sommeren	23
6.2	Snyltebehandling av sauene	23
6.3	Knader ved fornying av beitet og til beitepussing	23
6.4	Kraftfôrforbruk	24
6.5	Andre knader	24
6.6	Økonomiske beregninger ved bare innmarksbeite	24
201 500.....		25
7	Oppsummering og valg av sats.....	27
	Litteraturreferanser.....	29

Sammendrag

Som følge av en mer aktiv rovviltforvaltning de siste 20-30 årene har konflikten mellom rovvilt og sau på utmarksbeite økt betraktelig i forhold til tidligere. I noen tilfeller blir det drept så mye sau og lam på utmarksbeitet at sauebrukerne må ta dyrene tidligere heim på ettersommeren enn det som er normalt. I noen områder må en ha sauene heime hele sommeren. Sauebrukerne har beiterett i utmarka, og ved redusert beite i utmarka skal sauebrukerne ha en kompensasjon. Hensikten med denne rapporten har vært å gi miljøvernmyndighetene et bedre grunnlag for å fastsette en sats per dyr og dag ved tidlig nedsanking eller ved innmarksbeite hele sommeren.

De sauene som er med i organisert beitebruk sankes i gjennomsnitt ned 10. september. Den normale sankedatoen varierer fra 8. september på Østlandet til 14. september for Agder Rogaland. Dette stemmer godt overens med det som er registrert i driftsgranskingene i jordbruket.

Ved tidlig nedsanking og ved bare innmarksbeite kreves det mer grovfôr og eventuelt mer bruk av kraftfôr. Det økte grovfôrbehovet kan dekkes ved å leie mer areal eller ved å kjøpe ekstra grovfôr. Et tredje tilpasningsalternativ er å redusere buskapen.

Tidlig nedsanking og innmarksbeite hele sommeren skaper mange problemer og utfordringer. Går sau på samme areal år etter år, er det fare for økende parasittproblemer. Ved bare innmarksbeite må en snyltebehandle dyrene flere ganger i løpet av sommeren. Å sanke ned sauene tidligere enn normalt medfører en god del ekstraarbeid. Det samme gjelder i aller høyeste grad også ved bare innmarksbeite. Arealene må stelles og gjødles bedre enn ellers og gjerder må settes opp og flyttes. I tillegg må det foretas daglig ettersyn av dyrene.

Driftsgranskingene i jordbruket viser at det ikke er så store forskjeller mellom saueholdet i ulike deler av landet. Saueholdet på Østlandet og i Trøndelag foregår for det meste i litt høyereliggende strøk. Og her avlingsnivået ikke så mye høyere enn f.eks. i Nord-Norge.

Som utgangspunkt for våre beregninger har vi brukt et gjennomsnittsbruk som består av de 66 sauebrukene i driftsgranskingene for 2015 som kommer fra Nord-Norge, Trøndelag og Østlandets andre bygder. Det er i disse områdene det er mest aktuelt med tidlig nedsanking. Dette gjennomsnittsbruket hadde 167 vinterfôra sau og et driftsoverskudd på kr 241 000. Sauekjøttprisene er i dag lavere enn hva de var i 2015. For gjennomsnittsbruket vårt har vi beregnet at driftsoverskuddet i 2017 ville ha på kr 202 000. Da har vi også lagt inn de nye satsene for produksjonstillegg fra jordbruksavtalen for 2017-2018.

Vi har gjort beregninger med planleggingsprogrammet NORKAP. Programmet er egnet for å beregne økonomien etter en driftsomlegging og/eller investeringer på et enkelt bruk. I vårt tilfelle har vi gjort beregninger for ulike tilpasningsalternativ i en situasjon hvor sauene sankes ned 21 dager tidligere enn normalt. De samme beregningene er også gjort for bare innmarksbeite hele sommeren. For noen alternativ har vi lagt inn ekstra kostnader til gjerdemateriell, jordleie, grovfôr, kraftfôr, snyltebehandling og til kjøp av maskiner. Ved tilgang på mer areal, kan en i en normalsituasjon øke buskapen. Da har vi lagt inn investeringer til utvidelse av driftsbygningen.

I vårt tilfelle vil et tilpasningsalternativ være å redusere buskapen fra 167 til 135 vinterfôra sauer. Da blir driftsoverskuddet på 117 000 kroner. For å kompensere for det reduserte økonomisk resultatet, ekstra renteutgifter og for ekstra arbeid, må sauebrukeren få et tilskudd på kr 13,48 per dyr og dag. Hvis en i stedet kjøper inn så mye grovfôr at størrelsen på buskapen kan holdes uendret, vil driftsoverskuddet bli på kr 172 000. Da kreves det en sats på kr 7,06 per dyr og dag. I noen tilfeller er det mulig å leie mer areal. Her kreves det et ekstra areal på 65 dekar. Ved en jordleiepris på kr 250 per dekar, blir driftsoverskuddet på 200 000 kroner. For dette alternativet kreves det en kompensasjonssats på bare kr 4,07. En av årsakene til den lave satsen, er at sauebrukeren får arealtilskudd for det leidde arealet. Men med mer tilgang på areal kunne sauebrukeren i en

normalsituasjon ha økt sauetalet fra 167 til 207 vinterføra sauer. Og da ville en ha fått et driftsoverskudd på kr 234 000. Hvis en sammenligner med dette alternativet, ville det kreves en sats på kr 7,09 per dyr og dag ved tidlig nedsanking og mer leidd areal.

Når sauene må gå på innmarksbeite hele sommeren, reduseres driftsoverskuddet enda mer enn ved tidlig nedsanking. Det kreves mer grovfôr og i noen tilfeller også mer kraftfôr og eventuelt må sauetalet reduseres enda mer. I tillegg får sauebrukeren ikke utmarksbeitetilskudd.

Hvis sauene skal være heime på innmarksbeite hele sommeren, viser våre beregninger at sauetalet må reduseres fra 167 til 91 vinterføra sau. Dette gjør at driftsoverskudd et reduseres til – kr 88 000 og vil kreve en kompensasjonssats per dyr og dag på kr 16,19. Alternativet med innkjøp av grovfôr gir et driftsoverskudd på -21 000 kroner og en sats på kr 8,55 per dyr og dag. For å kunne ha samme buskap som før må disponibelt innmarksareal økes fra 278 til 511 dekar. Da vil driftsoverskuddet bli på kr 52 000 og det vil kreve en sats per dyr og dag på kr 6,90. I en normalsituasjon vil en med 511 dekar kunne ha 308 vinterføra sauer og dette ville ha kunnet gi et driftsoverskudd på 334 000 kroner. Sammenligner en med dette alternativet, vil et alternativ ved mer leidd areal kreve en kompensasjonssats på kr 9,63 per dyr og dag.

Våre beregninger viser at det bør gis en høyere sats per dyr og dag ved bare innmarksbeite hele sommeren enn for tilfeller med tidlig nedsanking på ettersommeren.

Beregningene våre er bygd på mange forutsetninger. En høyere jordleiepris vil f.eks. medføre en høyere sats i tilfeller hvor det leies ekstra arealer. En høyere kjøttpris enn det vi har i dag, vil også gi en høyere sats for enkelte alternativer.

1 Innledning

I Norge er størstedelen av saueholdet basert på bruk av beiteressursene i utmarka. Som følge av en mer aktiv rovviltforvaltning de siste 20-30 årene har konflikten mellom rovvilt og sau på utmarksbeite økt betraktelig i forhold til tidligere. I enkelte områder blir en god del sau og lam drept av freda rovvilt.

Hvis sau og rovvilt er på samme utmarksbeiteområde, vil det alltid være en konflikt. Å forebygge tap av sau til rovvilt er krevende. De tiltakene som fungerer best er å skille rovvilt og sau i tid og rom. Ved å slippe sauene senere i utmarka om våren og å ta sauene tidligere heim fra utmarksbeite, vil en redusere tapene. Dette skyldes at det blir færre dager sauene blir eksponert for rovdyr.

Jerven står for over 30 prosent av alle rovviltskader på sau og mange av tapene skjer i siste del av beitesesongen. Ifølge rovbasen til Miljødirektoratet var 34 prosent av antall sau og lam som det ble utbetalt rovdyrerstatning for i 2016, drept av jerv. I områder med mye jerv, vil tidlig nedsanking av dyrene kunne redusere tapene. Men tidlig nedsanking av sauene gir bonden en god del utfordringer. Hvis sauene skal beite på innmarka, vil de spise av det graset som skulle ha blitt høstet til vinterfôr. Da må en enten kjøpe inn fôr eller redusere saueantallet. En annen mulighet er om bonden kan få leie mer innmarksareal.

Uansett vil tidlig nedsanking kreve beitearealer som er gjerdet inn. For høstbeiter som skal benyttes ved tidlig nedsanking, er det viktig at vegetasjonen på området har vært høstet eller beitet tidligere i sesongen. For å kunne få god beitekvalitet kan det være nødvendig å bruke beitepusser og kanskje også ekstra kunstgjødsel. Det er store agronomiske utfordringer ved å sanke tidlig og det er en krevende jobb å få beitene så gode som mulig. I mange tilfeller må sauene tas ned fra friskt fjellbeite. Hvis en i et beiteområde har flere års erfaringer på at tapene øker utover sommeren og høsten, kan det være aktuelt med en planlagt tidlig nedsanking. Akutt tidlig nedsanking er aktuelt når det oppstår store, akutte tapssituasjoner.

Hvis det er svært store rovdyr tap over flere år, kan det også være aktuelt ikke ha sauene på utmarksbeite i det hele tatt. Da vil sauene beite på innmarka hele sommeren. Det kan også være aktuelt å benytte seg av inngjerdet utmarksbeite i tilknytning til innmarka.

1.1 Mandat

Nibio ble vinteren 2017 bedt om å beregne hva det koster sauebrukerne å foreta en tidligere nedsanking av dyrene på ettersommeren. Det skulle også foretas beregninger for hva innmarksbeite hele sommeren medfører av økte kostnader og eventuelt minskede inntekter. Det skal gis en kompensasjon som dekker for tapet. Miljøvernmyndighetene vil ha en sats per dyr og dag for hvor mye det skal gis i støtte til dette tapsforebyggende tiltaket. Spørsmålet er om det er riktig med en sats som gjelder for hele landet eller om det er nødvendig med ulike satser for forskjellige deler av landet.

Hva som er normal sankedato om høsten er en viktig informasjon i forhold til hvor mange dager det skal gis kompensasjon for. Sauene sankes ned til ulike tidspunkt i forskjellige deler av landet.

2 Normal sankedato for sau i ulike regioner

I enkelte beiteområder for sau kan rovdyrproblemene bli så store ut over sommeren at det kan være ønskelig og nødvendig å ta sauene heim fra utmarksbeite tidligere enn det som er normalt. Dette gjelder kanskje særlig i tilfeller hvor det er jerv som dreper dyr på utmarksbeitet. Jerven dreper og graver ned byttet for å kunne ha dette som matlager til senere bruk. Erfaringen er at det i jerveområder blir tatt flere og flere dyr jo lenger ut på sommeren en kommer. I slike tilfeller kan sauebrukerne få en godtgjørelse fra miljøvernmyndighetene for å ta dyrene tidligere ned fra beitet. For å kunne regne ut hvor mye sauebrukerne skal kunne få i kroner for tidlig nedsanking, må en ha en normal nedsankedato å forholde seg til.

Det finnes to kilder som viser hva som er normal nedsankingsdato i ulike deler av landet. Når beitelagene søker om tilskudd til organisert beitebruk, må de legge med en god del opplysninger bl.a. om hovedsankedato for laget. Alle disse opplysningene er blitt lagt inn i en database, og da kan vi finne ut hva som er normal sankedato i ulike deler av landet. I driftsgranskingene i jordbruket er det registrert når sauene kommer heim fra utmarksbeite om sommeren og vi kan derfor også her finne en gjennomsnittlig sankedato.

2.1 Organisert beitebruk

Bønder som slipper dyr på utmarksbeite kan organisere seg i beitelag og samarbeide om tilsyn, sanking og andre fellestiltak. Formålet er å legge til rette for en mer rasjonell utnyttelse av utmarka, samt å redusere tap av dyr på beite. Beitelagene kan få støtte til drift, og i søknaden om støtte må de oppgi antall dyr sluppet og sanket, dato for beiteslipp og hovedsankedato. Ordningen har bestått siden 1970. Tall fra perioden 1992-2012 finnes i en database (NIBIO).

Vi har sett på tallene for 2010, 2011 og 2012. I disse årene var knapt 80 prosent av de sauene og de og lammene som gikk på utmarksbeite i landet, tilknyttet beitelag som er med i ordningen med organisert beitebruk.

Det er to typer sentralmål som det er aktuelt å bruke på sankedatoene i databasen. Gjennomsnittet beregnes ved å legge sammen alle verdiene og deretter dele på antall observasjoner. Medianen finner vi ved å ordne tallene i stigende rekkefølge og deretter ta den midterste verdien. Gjennomsnittet påvirkes av ekstreme verdier. Det gjør ikke medianen i samme grad

Vi kan ikke se bort fra at sauene i noen beitelag på grunn av rovdysituasjonen har blitt sanket ned tidligere enn det de ellers ville ha blitt gjort. Noen få beitelag har i disse årene sanket ned sauene i første halvdel av august. Om dette er gjort på grunn av rovdyrta, har vi ikke opplysninger om. Derfor har vi valgt å beregne medianen for observasjonene og ikke gjennomsnittet. Vi tror at vi da til en viss grad kommer fram til en sankedato som i stor grad ikke er påvirket av at noen brukere har sanket sauene tidligere ned enn normalt. Tabell 2.1 viser sankedatoen i organisert beitebruk i ulike deler av landet for årene 2010, 2011 og 2012.

Tabell 2.1. Sankedatoer i 2010, 2011 og 2012. Organisert beitebruk

Region	Nord-Norge	Trøndelag	Østlandet	Agder Rogaland	Vestlandet	Landet
Median sankedato	14. sept.	10. sept.	8. sept.	14. sept.	13. sept.	10. sept.

Kilde: Statistikk fra organisert beitebruk. NIBIO

2.2 Driftsgranskingene I jordbruket

For de sauebrukene som er med i driftsgranskingene i jordbruket, regner vi ut hvor mange føreheter (FEm) som blir opptatt på innmarksbeite. Da må vi vite datoen for når sauene kommer ned fra utmarksbeite. I tabell 2.2 vises median sankedato for årene 2014 og 2015 i ulike deler av landet.

Tabell 2.2. Sankedatoer i 2014 og 2015 Driftsgranskingene i jordbruket

Region	Nord-Norge	Trøndelag	Østlandet	Agder Rogaland	Vestlandet	Landet
Median sankedato	12. sept.	10. sept.	8. sept.	12. sept.	15. sept.	10. sept.

Kilde: Driftsgranskingene i jordbruket, NIBIO

Det er ikke noen stor forskjell på sankedatoene i driftsgranskingene og i databasen for organisert beitebruk.

I 2016 var det overproduksjon av sauekjøtt. Derfor var det ønskelig at lammene ble levert til slakteriet på et tidligere tidspunkt for at gjennomsnittsvektene skulle bli lavere. For å få dette til hadde f.eks. Nortura en brattere nedadgående prisløype ut over høsten enn i tidligere år. Og i følge Animalia ble det i 2016 levert flere lammeslakt til slakting tidlig på høsten enn det som har vært tilfelle i tidligere år. Men om sauene ble sanket ned tidligere i 2016 enn før, har vi ingen tall for på nåværende tidspunkt. Hva som vil skje med markedsbalansen for sauekjøtt og med prisløypen for lammekjøtt i årene framover er vanskelig å si. Derfor er det vanskelig å si om sauene blir sanket tidligere ned fra utmarksbeite i årene framover enn det som har vært vanlig til nå.

3 Driftsmessige forhold ved mer bruk av innmarksbeite i saueholdet

3.1 Ulike måter å dekke ekstra fôrkrav på

Ved tidlig nedsanking og ved innmarksbeite hele sommeren kreves med mer grovfôr og eventuelt mer bruk av kraftfôr enn i en normalsituasjon. Det økte grovfôrbehovet kan dekkes på tre forskjellige måter:

- Leie mer innmarksareal
- Kjøpe ekstra grovfôr
- Redusere buskapen

Når mer av avlingen fra innmarka brukes til beite, blir det mindre vinterfôr. Hvis en kan få leie mer jord i rimelig nærhet av gården, kan avlingen herfra brukes til beite eller høstes som høy eller som surfôr i rundballer og silo. Dette alternativet er det nok enklest å få til når det er snakk om planlagt tidlig nedsanking eller innmarksbeite hele sommeren. Hvis det er store rovdyrtap et år og sauene må sannes akutt tidlig ned, vil det nok i de fleste tilfeller ikke være mulig å få tilgang til egnede ekstra arealer.

Grovfôr kan selvsagt kjøpes inn når eget produsert vinterfôr blir redusert. Hvor lett det er å få tak i grovfôr i nærområdet og til hvilken pris, vil variere fra år til år.

Når en sauebruker får mindre vinterfôr, kan han tilpasse seg denne situasjonen ved å redusere buskapen. Det kan være vanskelig å få tak i ekstra arealer og grovfôr må kjøpes inn langt unna til en høy pris. Dessuten vil tidlig nedsanking eller bare innmarksbeite kreve mye ekstra for brukerne i form av merarbeid og praktiske problemer. Og da er løsningen i slike tilfeller å redusere buskapen.

3.2 Innmarksbeite og parasittproblemer

Med sau på samme areal år etter år er det fare for økende parasittproblemer. Det mest vanlige er koksidier og rundormer. Parasittproblemene vil generelt øke med beitetrykk. Uansett hvilken beitepraksis en har, er det nødvendig med behandling av sau som står inne om vinteren.

For sau som går bare på innmarksbeite anbefales det å snyltebehandle dyrene hver andre eller tredje uke på sommeren. Hvis lammene blir rammet av parasitter, vil dette gå ut over slaktevektene. I verste fall kan lammene dø. Hver parasittbehandling krever mye tid og koster en del. Det er en fare for at parasittene blir resistent mot et middel som brukes mange ganger. Derfor er det viktig å skifte parasittmiddel fra år til annet og at det tas avføringsprøver før en behandler.

Ved tidligere nedsanking på ettersommeren tror vi ikke det er behov for ekstra snyltebehandling av sauebuskapen.

3.3 Praktiske problemer ved tidlig nedsanking

Å ta sauene tidligere ned fra utmarksbeitet på ettersommeren på grunn av rovvilt, skaper mange utfordringer. Det fôret som sauene og lammene normalt ville ha tatt opp fra utmarksbeitet, må nå erstattes med annet fôr. På ettersommeren har lammene et nesten like stort fôropptak som voksensauene. Derfor kreves det mye ekstra innmarksbeite når hele buskapen blir tatt ned fra fjellet.

Det blir spesielt vanskelig hvis sauene akutt må sankes tidligere ned enn det som er vanlig. En har da ikke fått gjort tiltak for å kunne ha et egnet innmarksbeite på det aktuelle tidspunktet. Når sauene blir sluppet på innmarka, bør ikke graset være lenger enn 10-15 cm. Hvis graset er over 20 cm høyt, vil sauene spise lite eller ingenting og bare trække det ned. Ved akutt tidlig nedsanking skal det noe til at sauebrukeren har innmarksarealer med gras som er på et ønskelig utviklingsstadium.

Sauebrukerne i Norge høster vanligvis graset en eller to ganger i løpet av sommeren. Noen bruker innmarksarealene til beite også om våren. Dette gjør at graset må høstes senere på sommeren enn om en ikke hadde innmarksbeite først. Enkelte sauebruk i Nord-Norge eller høyereliggende bruk i andre deler av landet høster grovføret bare en gang i løpet av sommeren. Graset som vokser til etter denne høstingen, blir håbeite til sauene når de kommer heim kanskje rundt 10. september. Blir sauene tatt heim tre uker tidligere, er det ikke mye håbeite på innmarksarealene.

For noen sauebrukere som har to høstinger av graset om sommeren, er det kanskje lettere å foreta en akutt tidlig nedsanking av sauene. Rovdyrtapene ut over sommeren er så store at det ikke er forsvarlig å ha sauene på utmarksbeite lenger. Tar en ned sauene rundt 20. august, har kanskje graset en passelig lengde i forhold til at det kan beites av sau. Men da får en ikke gjort den andre siloslåtten som planlagt. Sauene spiser av vinterfåret. Da må en enten kjøpe inn ekstra grovfør eller redusere på buskapen kommende innefôringsessong. Å skaffe ekstra egnede innmarksarealer på kort varsel er vel i praksis svært vanskelig. Det kan kanskje finnes ledige innmarksarealer i bygda, men disse er nok ikke særlig egnet til beite eller til vinterfår sånn uten videre. Slike arealer må gjødsles og stelles tidligere på sommeren for at en skal kunne ha bra nytte av dem.

Dersom en kan planlegge tidlig nedsanking fra våren av, vil situasjonen kunne være enklere å håndtere. Rovdyrproblemene har vært store over flere år med mye tap av dyr. Tar en sauene tidligere heim på ettersommeren, vil tapene normalt bli mindre. Erfaringsmessig vil tapene i f.eks. jerveområder, øke ut over sommeren. Det er ikke noen ønskelig situasjon å måtte ta sauene så pass tidlig heim, men alternativet er ofte verre. Da kan en planlegge driften ut fra dette. Får gårdbrukeren tak i ekstra innmarksarealer, kan han gjødsle og stelle disse fra våren av. Det kan være snakk om beitepussing før sauene kommer heim og enkelte ekstra arealer kan pløyes og såes igjen som gjenlegg. En kan så til arealer med beitefrø, raigras eller fôrrops. Raigras og fôrrops er svært godt beite for sauene på ettersommeren og vil gi god tilvekst for lammene.

De fleste sauebrukerne har en del gjerdemateriell i form av faste oppsatte gjerder og materialer for oppsett av elektriske gjerder. Noe håbeite om høsten har så å si alle sauebrukere. Men med tidlig nedsanking, må det nok kjøpes inn mer gjerdemateriell. Sauene kan ikke gå på alt areal samtidig. Det må foretas beiteskifte fra nedbeitede arealer til arealer hvor graset har kunnet vokse uforstyrret. Og da kreves det mer gjerdemateriell. Ved tidlig nedsanking tror vi det vil greie seg med bruk av elektrisk gjerde med fire tråder.

Ved å sanke ned sauene 3 uker tidligere enn normalt, tror vi ikke det er behov for ekstra snyltebehandling.

Å sanke sauene tidligere ned enn det som er normalt, medfører en god del ekstraarbeid. Sauene er vanedyr og det kan by på utfordringer å sanke dem heim tidligere enn det de er vant til. Arealene må stelles og gjødsles mer og bedre enn ellers og gjerder må settes opp og flyttes. Det må foretas daglig ettersyn av sauene. Noen dyr, kanskje da særlig lam, kan hoppe over gjerdene eller kripe under den nederste tråden i det elektriske gjerdet. Noen av arealene kan ligge nær tunet på gården, mens andre arealer kan befinne seg flere kilometer fra gården. Og da krever ettersynet ekstra arbeidstid hver dag. Mange sauebrukere har mye å gjøre i hverdagen med vanlig gårdsarbeid og kanskje jobb utenom gården. Da er det utfordrende å måtte arbeide mer. En kan jo selvsagt også måtte leie inn mer arbeidshjelp enn ellers.

Hvordan tidlig nedsanking vil påvirke slaktevektene for lammene, vil nok variere fra tilfelle til tilfelle. Dersom fjellbeitet er saftig og godt i midten av august, vil det produksjonsmessig være uheldig å ta de

heim til et ikke optimalt innmarksbeite. Da kan det bli nødvendig å slakte lammene senere til lavere priser og det kan også bli nødvendig å gi lammene ekstra kraftfôr for at de skal bli slaktemodne. Hvis fjellbeitene er på hell rent kvalitetsmessig, kan det kanskje være en fordel å ta dyrene heim til gode innmarksbeiter.

3.4 Utfordringer ved innmarksbeite hele sommeren

Å ha sauene heime på innmarksbeite hele sommeren, er svært krevende. På mange måter er det her snakk om en ny driftsform som må læres basert på egne og andres erfaringer. Ved overgang fra tradisjonelt sauehold til innmarksbeiting hele sommeren er det flere faktorer som må vurderes i forhold til omleggingen. En må finne en balanse mellom arealgrunnlag og dyretall i forhold til fôropptak, vinterfôr, dyrehelse og økonomi. Samtidig må en endre praksis for beitesystem, gjødsling, vanningsmuligheter m.m.

Tilgangen på innmarksbeiter er ofte en begrenset ressurs. Hvor stort beitetrykk man kan ha, vil være avgjørende for hvor mange beitedyr en kan ha på beite. På innmarksbeite kan man selv regulere beitekvaliteten gjennom hvilke vekster man bruker og ved beitepussing, gjødsling og evt. vanning.

En kan tenke seg to måter å bruke det tilgjengelige innmarksarealet på avhengig av om en bruker alt eller bare deler av arealet til beite. I det ene tilfellet beiter en på alt areal og kombinerer dette med også å høste vinterfôr. Etter lamming om våren lar en sauene gå på et visst innmarksareal. Når dette arealet er nedbeitet, blir dyrene flyttet til andre arealer. Det nedbeitede arealet blir så gjødslet og stelt og graset som da vokser opp, blir høstet til vinterfôr senere på sommeren. På andre arealer tar en først en slåttonn tidlig på sommeren og deretter blir det graset som deretter vokser til, brukt som håbeite.

Et alternativt driftsopplegg er å bruke en del arealer bare til beite og resten til hovedsakelig vinterfôr. En vil da bruke den nyeste enga hovedsakelig til vinterfôr og den eldre enga til beite. Og så skifter en over år hvilke arealer som brukes til hva. Men et slikt opplegg kan nok i en del tilfeller være vanskelig å gjennomføre. Noe av de arealene som leies, kan ligge langt fra gården.

For å sikre et godt beite på sensommeren kan det være nødvendig å dyrke ulike grønnfôrvekster. Ofte vil beitesystemer som skiftebeiting eller stripebeiting kunne bedre beitekvaliteten i forhold til hvis dyrene får beite fritt. Det er viktig at graset ikke blir høyere enn 10-15 cm. For å oppnå dette bør en bruke et fleksibelt system for inngjerding kombinert med fleksibel gjødsling. For å oppnå en god beitekvalitet er det viktig å pusse beitene slik at alderen på graset ikke blir for forskjellig ut over sesongen.

Ved å ha sau på innmarksbeite hele sommeren, vil beitet bli trampet ned og en vil få slitasjeskader. Derfor må en fornye og legge om mer av enga hvert år enn det som ellers ville ha vært nødvendig.

4 Forskjeller mellom saueholdet i ulike regioner

Ved tidlig nedsanking av sauene fra utmarksbeite på grunn av rovdyr skal det gis en kompensasjon per dyr og dag. Det samme er tilfelle når det er behov for at sauene går på innmarksbeite hele sommeren. Spørsmålet er om det bør være forskjellige satser for ulike deler av landet eller om det kan brukes en felles sats for hele landet. Driftsgranskingene i jordbruket har tallmateriale som kan belyse denne problemstillingen.

4.1 Saueholdet i driftsgranskingene i jordbruket

For 2015 var det med 118 sauebruket i driftsgranskingene i jordbruket. I tabell 4.1 er det vist utvalgte tall for saueholdet i ulike deler av landet.

Tabell 4.1 Ulike tall for saueholdet i forskjellige regioner av landet i 2015. Driftsgranskingene i jordbruket

	Nord-Norge	Trøndelag	Østlandet, andre bygder	Østlandet, flatbygder	Agder og Rogaland	Vestlandet
Antall vinterfôra sau	171	206	168	147	168	134
Dekar grovfôr per vfs	1,7	1,4	1,8	1,8	1,7	1,4
Grovfôravling FEm/dekar	196	255	240	249	247	251
Variable kostnader/vfs	1 206	1 100	1 451	1 412	1 574	1 009
Faste kostnader/vfs	2 664	2 370	2 825	2 860	2 242	2 194
Sum kostnader/vfs	3 870	3 470	4 276	4 272	3 815	3 203

Tabell 4.1 viser at det ikke er så store forskjeller mellom saueholdet i ulike deler av landet. Antall dekar grovfôr per vinterfôra sau varierer fra 1,4 dekar på Vestlandet og Trøndelag til 1,8 dekar på Østlandet. Til sammenligning varierer antall dekar grovfôr per årsku i melkeproduksjonen mellom 10,9 dekar på Jæren til 16,8 dekar i Nord-Norge. Saueholdet på Østlandet og i Trøndelag foregår for det meste i litt høyereliggende strøk. Og her er avlingsnivået ikke så mye høyere enn i f.eks. Nord-Norge.

De samlede kostnadene utregnet per vinterfôra sau er heller ikke så veldig forskjellig i ulike deler av landet. Gjennomsnittsbuket fra Østlandets flatbygder har omtrent 20 dekar korn, noe som selvfølgelig til en viss grad påvirker kostnadene for dette bruket.

4.2 Sjølkostberegning for grovfôravlingene

Sjølkostberegning innenfor jordbruket er en metode for å regne ut de samlede kostnadene per enhet i planteproduksjonen eller i husdyrholdet. Når en regner ut sjølkost for et produkt inngår både de variable og de faste kostnadene. Ved beregning av sjølkost tar vi også med en kalkulert verdi av eget arbeid og rente av innsatt kapital.

For å regne ut sjølkost forholder vi oss til fire kostnadsarter:

- Variable kostnader
- Faste kostnader
- Kalkulerte kostnader
- Indirekte kostnader

På våre sauebruk er det forholdsvis enkelt å beregne hvor mye av de variable kostnadene såvarer, kunstgjødsel, kalk, konserveringsmidler, plantevernmidler og andre forbruksartikler som hører til grovfôrproduksjonen. Det er mer krevende å fordele de faste kostnadene på ulike kostnadsbærere enn det som er tilfelle for de variable kostnadene.

I gruppen kalkulerte kostnader inngår kostnader som ikke er tallfestet eller bokført i skatteregnskapet eller driftsregnskapet på gårdsbruk. En viktig post i denne gruppen er verdien av brukerfamiliens arbeid. Hvilken timesats en skal bruke for eget arbeid kan diskuteres. Timesatsen kan for eksempel være gårdens lønnsevne, tarifflønn for leid arbeidskraft eller timelønn for alternativt arbeid.

For de brukene som inngår i driftsgranskingene, beregnes det en renteavkastning på jordbrukskapitalen med en rentesats som skal gjenspeile rentenivået på egen og lånt kapital for det enkelte år.

I sjølkostberegning på husdyrbruk fordeles kostnadene på kostnadsbærerne planteproduksjon og husdyrproduksjon. En del faste kostnader som drivstoff, vedlikehold, forsikringer, strøm, eget arbeid med vedlikehold og rentekrav fordeles på indirekte kostnadssteder. De indirekte kostnadsstedene er jord, veger, grøfter, driftsbygninger og traktor/maskiner.

Ved beregning av sjølkost for grovfôr blir noen kostnader fordelt mellom planteproduksjon og husdyrhold på grunnlag av antall husdyrenheter. I våre beregninger har vi regnet med at en vinterfôra sau er lik 0,165 husdyrenhet og et dekar innmarksareal er lik 0,1 husdyrenhet. For andre direkte og indirekte kostnader har vi brukt en prosentvis fordeling.

Tabell 4.2 viser sjølkost for grovfôr i ulike deler av landet for de sauebruk som er med i driftsgranskingene i jordbruket. Flatbygdene på Østlandet er ikke tatt med her. Årsaken er at sauebrukene her også har en del korn, noe som ville ha gjort beregningene av sjølkost usikkert.

I beregningene er brukerfamiliens eget arbeid verdsatt til en timepris som er lik tarifflønn for jordbruksarbeidere pluss arbeideravgift. Satsen for arbeidsavgift er ulik i forskjellige deler av landet. Derfor har vi brukt ulike timesatser for de forskjellige regionene i landet. Nord-Norge har den laveste timesatsen. Salg av planteprodukter er i denne beregningen regnet som et sideprodukt, og er derfor trukket fra.

Tabell 4.2 Sjølkost i grovfôrproduksjonen for sauehold i ulike regioner. Driftsgranskingene i jordbruket 2015. Kr per FEM

	Nord-Norge	Trøndelag	Østlandet, andre bygder	Agder og Rogaland	Vestlandet
Variable kostnader	1,28	0,89	0,85	1,04	0,78
Direkte faste kostnader	1,92	1,49	1,39	1,24	1,04
Sum bokførte direkte kostnader	3,20	2,38	2,24	2,28	1,82
Direkte kalkulerte kostnader	0,88	0,81	0,84	0,62	0,96
Sum direkte kostnader	4,08	3,19	3,08	2,90	2,78
Indirekte kostnader	3,75	3,39	3,18	2,73	3,51
Sum brutto kostnader	7,83	6,58	6,26	5,63	6,29
Reduksjon for tilskudd	-3,07	-2,10	-2,24	-1,79	-2,32
Reduksjon for sideprodukter	-0,22	-0,31	-0,19	-0,02	-0,13
Sum netto kostnad (sjølkost)	4,54	4,17	3,84	3,81	3,83

Sjølkkost utregnet per FEm grovfôr er ikke så forskjellig i ulike deler av landet. Den varierer fra kr 3,81 per FEm i Agder og Rogaland til kr 4,54 i Nord-Norge. Sum brutto kostnader er klart høyest i Nord-Norge. Men sauebrukerne i Nord-Norge får utbetalt mer av de tilskudd som er knyttet til grovfôrproduksjonen enn det som er tilfelle i andre deler av landet.

Tabell 4.2 viser sjølkkost per FEm for all grovfôravlning, både det som blir høstet som vinterfôr og det fôret som blir opptatt som beite. Vi har grunn til å tro at sjølkkost per FEm av det som blir opptatt som beite er lavere enn sjølkkost for silo, rundballefôr eller høy. Ved beite har en ikke kostnader til fôr høstingen.

5 Tidlig nedsanking av sauene på ettersommeren

Når det blir tatt mye dyr i en sauebesetning, kan det være aktuelt å ta dyrene tidligere ned fra utmarksbeitet. Dette medfører høyere kostnader og kanskje også reduserte inntekter for sauebrukerne. Som kompensasjon for dette kan sauebrukerne søke om en godtgjørelse fra miljøvernmyndighetene. I dette kapitlet har vi forsøkt å beregne hvilken sats per dyr og dag brukerne bør få utbetalt.

5.1 Forutsetninger for våre beregninger

Vi har valgt å regne på hva det koster å ta sauene tre uker tidligere ned fra utmarksbeite enn det som er normalt. I mange områder er det vanlig å sanke sauene rundt 10. september. Hvilke utslag vil vi få om sauene kommer ned på innmarksbeitet allerede 20. august?

Et sentralt spørsmål er om det skal være en felles sats for hele landet eller om satsen skal differensieres mellom forskjellige deler av landet. Forskjellen i sjølkost per FEM grovfôr var i følge kapittel 4 maksimalt på 70 øre mellom ulike deler av landet. Sau og lam tar opp omtrent 0,8 FEM per dag fra beite på ettersommeren og høsten. Forskjellen i kostnad for selve grovfôret skulle på dette grunnlag være på 50-60 øre per dyr og dag. Kanskje er forskjellen for innmarksbeite enda mindre enn for grovfôr som er høstet som høy, silo eller i rundballer.

I dag blir det utbetalt fra 6-8 kroner per dyr og dag som kompensasjon for tidlig nedsanking av sau og lam. Rovviltnemnda i region 6 fastsatte i 2016 at sauebrukerne skulle få utbetalt kr 8 per dyr og dag for tidlig nedsanking. Region 6 består av fylkene Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal. Rovviltnemnda i Hedmark brukte i 2016 en sats på 6 kroner per dyr og dag ved tidlig nedsanking. Grovfôrkostnadene utgjør bare en del av dette beløpet. Andre kostnader som verdien av ekstra arbeid, jordleie og kanskje innkjøp av ekstra kraftfôr og grovfôr betyr minst like mye. Et alternativ ved tidlig nedsanking kan være å redusere buskapen neste vinter.

Grovfôrkostnadene er høyere i Nord-Norge enn i resten av landet. På den annen side er det i Nord-Norge en lavere sats for arbeidsgiveravgift. Derfor må vi bruke en lavere timesats for arbeid for denne landsdelen. Dessuten er jordleieprisene lavere i Nord-Norge enn i andre deler av landet. Dette har betydning hvis en sauebruker vil dekke det ekstra grovfôrbehovet ved å leie mer innmarksareal. Vi har ikke noen grunn til å anta at det er noen forskjell mellom landsdeler i forhold til hva som kreves av ekstra arbeid ved tidlig nedsanking av sauene.

Ideelt sett burde vi ha gjort beregninger for de ulike regionene i landet. Men dette vil kreve mye arbeid i forhold til ressursene i dette prosjektet. Derfor har vi valgt å gjøre en beregning som grunnlag for en felles sats som skal gjelde for hele landet.

5.2 Gjennomsnittsbruk som grunnlag for våre beregninger

De største rovdyrproblemene har vi i de delene av landet som grenser til Sverige. Tidlig nedsanking av sau er mest aktuelt i Nord-Norge, Trøndelag og på Østlandet. Derfor har vi valgt å bruke et gjennomsnittsbruk som består av de 66 sauebrukene i driftsgranskingene for 2015 som kommer fra Nord-Norge, Trøndelag og Østlandet andre bygder. Tabell 5.1 viser en del tall for dette gjennomsnittsbuket. Dette har vi brukt som utgangspunkt for våre beregninger.

Tabell 5.1 Gjennomsnittsbbruk fra Nord-Norge, Trøndelag og Østlandet andre bygder. Driftsgranskingene 2015. Inntekter, kostnader og driftsoverskudd, kr. Noen produksjonstekniske tall.

	Gjennomsnittsbbruk
Antall bruk	66
Jordbruksareal, dekar	281
Grovfôrareal, dekar	277
Antall vinterfôra sauer, vfs	167
Antall gagnslam per vfs	1,5
Kg kjøtt per vfs, kg	31
Ull, kg omsatt per vfs	4,5
<hr/>	
Inntekter planteproduksjon, kr	15 287
Inntekter husdyrprodukter, kr	337 828
Tilskudd i alt, kr	518 938
Leieinntekter og andre inntekter, kr	19 427
Sum produksjonsinntekter, kr	891 480
<hr/>	
Variable kostnader, kr	210 686
Faste kostnader, kr	439 650
Kostnader i alt, kr	650 336
<hr/>	
Driftsoverskudd, kr	241 144

5.3 Dataprogram brukt til beregningene

Beregningene er gjort med planleggingsprogrammet NORKAP. Programmet er egnet for å beregne økonomien etter en driftsomlegging og/eller investeringer på et enkelt gårdsbruk. Vi har brukt standard dekningsbidragskalkyle for sauehold som et utgangspunkt. Denne kalkylen er så tilpasset tallene fra vårt gjennomsnittsbbruk vist i tabell 5.1.

Planleggingsprogrammet NORKAP er godt egnet til å beregne hvordan ulike driftsopplegg slår ut på økonomien og slik at en kan sammenligne ulike alternativ med hverandre.

5.4 Gjerde kostnader

Skal en ha sauer på innmarksbeite må en ha gjerder. Dette kan være faste gjerder med sauenetting, elektriske flyttbare nettinger eller et gjerde bestående av plaststolper og elektriske band. Ved tidlig nedsanking tror vi det kan være nok å bruke plaststolper og 4 elektriske band. For vårt bruk med 167 vinterfôra sauer og omkring 400 sauer og lam, antar vi at det trengs et gjerde som er 2 000 meter langt. Antakelig er arealene ikke så samlet at alt kan inngjerdas med et sammenhengende gjerde. Vi forutsetter derfor at vi må ha to atskilte gjerder med to gjerdeapparater og to batterier.

På grunnlag av søk på internett over priser på aktuelt utstyr fra ulike leverandører har vi i tabell 5.2 satt opp følgende utstyrspakke:

Tabell 5.2 Utstyrspakke gjerdehold tidlig nedsanking, kr

Inv.kostn:			
	Antall	Pris, kr	Sum, kr
Plaststolper	520	19,-	9 880
Bandskjøter	400	6,80	2 720
El.apparat	2	2 900,-	5 800
Poly Band	40	220,-	8 800
Voltmeter	2	440,-	880
El.grinder	5	210,-	1 050
Varselskilt	5	110,-	550
Jordspyd	2	90,-	180
SUM			29 860
Årlige kostn.:			
Avskrivninger			4 226
Renteutgifter			448
Batteri	2	620,-	1 240

Vi forutsetter at utstyret må utskiftes etter 7 år. Det er regnet med en rentefot på 3 prosent og at en må kjøpe nytt batteri hvert år.

5.5 Kostnader ved fornying av beitet og til parasittbehandling

Tre ekstra ukers beiting på innmarka tror vi ikke vil medføre behov for mer fornying av beitet. Vi tenker da på om det er behov for å ha mer gjenlegg enn i en normalsituasjon. Innmarksbeitet bør beitepusses om høsten etter at sauene er satt inn, men dette er noe en også må gjøre i en normalsituasjon.

I de fleste tilfeller bør det ikke være behov for en ekstra behandling mot innvollssnyltere selv om en beiter lenger på innmarka på ettersommeren. Men det bør tas avføringsprøver for at en være sikker på at det ikke er behov for parasittbehandling.

5.6 Kostnader til jordleie

Når sauene blir sanket tidligere ned enn normalt trenges det mer eget grovfôr. Et av tiltakene for å skaffe mer grovfôr er å leie mer jord, men dette arealet må ligge i rimelig avstand fra gården. Spørsmålet er hvilken jordleiepris per dekar vi skal bruke i våre beregninger.

Landbruksdirektoratet samler inn statistikk over jordleiepriser i hele landet. I 2016 var gjennomsnittsprisen for god jord brukt til grasdyrking i hele landet kr 273 per dekar. De høyeste jordleieprisene har vi på Østlandet og de laveste i Nord-Norge. Alt areal som en kan få leie, er antakelig ikke av beste kvalitet. På den annen side kan det tenkes at jordleieprisene vil øke i et område hvor det er mye rovdyrproblemer og hvor flere sauebrukere må ta dyrene tidligere ned fra utmarksbeitet. I beregningene har vi valgt å bruke en jordleiepris på 250 kroner per dekar.

5.7 Beregninger for alternativet med å redusere buskapen

Når en sauebruker tar dyrene tidligere ned fra utmarksbeite og bruker innmarka som beite, vil dette uten å gjøre andre tiltak gi mindre vinterfôr. Da må brukeren sette på færre avlsdyr for neste sesong. I årets sesong vil en ikke oppnå reduserte inntekter, snarere tvert imot. Buskapen blir redusert om høsten ved å sende flere voksne sauer og lam til slakteriet.

Neste år får en med en redusert buskap derimot reduserte inntekter. Økonomien neste år vil også bli påvirket om en eventuelt skal bygge opp buskapen igjen til normal størrelse. Men selv om en øker buskapen til normal størrelse neste høst, vil driften bli påvirket flere år framover.

Neste år må en enten kjøpe inn ekstra livdyr eller sette på flere egne livlam dersom størrelsen på buskapen skal opp til tidligere nivå. Normalt vil avdrått til en søye variere med alderen. Unge og gamle søyer vil ha redusert avdrått i forhold til dyr med midlere alder. En ekstraordinær utskiftning vil påvirke den samlede avdrått i en buskap. I tillegg vil det bli ekstra kostnader knyttet til oppal av unge dyr. Drektige søyelam vil kreve ekstra fôring sammenlignet med drektige voksne søyer for å kunne oppnå tilstrekkelig vekt og kondisjon. En må også regne med at åringer vil kreve mer stell og ettersyn i og omkring lamming. Disse forholdene vil påvirke det økonomiske resultatet.

Dersom en buskap blir redusert et enkelt år, endres alderssammensetning i buskapen flere år framover. Skal en få et fullstendig bilde av hvordan dette tapet påvirker det økonomiske resultatet, må en derfor studere effekten for flere år. For å kunne gjøre dette måtte vi ha utviklet en forholdsvis komplisert regnearkmodell. Dette har vi ikke gjort fordi vi ikke tror at nytten av disse beregningene ville ha stått i forhold til ressursbruken.

I stedet har vi gjort beregninger for dette året og hvor vi har lagt inn en produksjon med færre dyr. Da får vi et driftsresultat som er mindre enn resultatet vi får med en normal buskap. Reduksjonen i driftsresultat er sikkert ikke helt lik det vi ville ha fått ved å bruke en avansert regnearkmodell. Men forskjellen på de to beregningsmetodene tror vi ikke vil påvirke det forslaget vi til slutt kommer fram til i forhold til sats per dyr og dag. Den satsen vi vil foreslå, vil være gjort på grunnlag av flere andre forhold.

5.8 Fôrkrav for sau og lam på utmarksbeite

Fôrkravet til sauene om sommeren vil være høyere for store saueraser sammenlignet med mindre raser som spelsau. I våre beregninger legger vi oss på et gjennomsnitt. Vi regner med at en søye vil ta opp 2,5 FEm per dag på forsommeren. Dette reduseres ut over sommeren til 0,8 FEm per dag når dyrene kommer heim på håbeite på høsten. For lammene øker opptaket ut over sommeren til 0,8 FEm per dag. I våre beregninger har vi brukt 0,8 FEm per dag både for søyer og lam i de ekstra 21 dagene med innmarksbeite på ettersommeren.

5.9 Soner for tilskudd og arbeidsgiveravgift

I våre beregninger med planleggingsprogrammet NORKAP har vi lagt bruket vårt til Trøndelag. Dette gir et omtrentlig gjennomsnitt for landet i forhold til tilskuddssatser og sone for arbeidsgiveravgift. Arealtilskudd blir beregnet ut fra satsene i sone 5. For distriktstilskudd for kjøtt bruker vi sone 3, noe som vil si kr 7,75 per kg. Sone 3 er den såkalte høyfjellssonen i Sør-Norge.

Tidlig nedsanking av sauene fra utmarksbeite og bare innmarksbeite for dyrene hele sommeren krever ekstra arbeidsinnsats i forhold til om sauene hadde vært på utmarksbeite hele sommeren. Spørsmålet er hvilken timesats en skal benytte for å verdsette dette ekstraarbeidet. Sauebrukerne har vanligvis nok å gjøre fra før. I mange tilfeller har både brukeren og i alle fall partneren arbeid også utenom gården.

Hvis en må bruke ekstra leid hjelp, er det riktig å verdsette det ekstra arbeidsforbruket til tarifflønn for jordbruksarbeidere. Alternativt kunne en bruke lønnsevnen på gården som timesats, dersom brukeren selv har kapasitet til å utføre alt det ekstra arbeidet.

Vi har valgt å bruke den timesatsen som skal brukes i driftsgranskingene i jordbruket for 2016. Denne er på kr 182,54 per time i sone 3 for arbeidsavgift. Til tarifflønnen er det plussset på med 6,4 prosent i arbeidsgiveravgift og et maskinførertillegg på kr 2,47 per time. Mange kommuner i Trøndelag og på Indre Østlandet ligger i sone 3 for arbeidsgiveravgift.

5.10 Ekstra arbeidsforbruk

Arbeidsforbruket vil være høyere når sauene går på innmarksbeite enn om de beiter i utmarka. Det må settes opp gjerder og det vil være behov for beiteskifte. Vi tror at selve nedsankingen vil ta lenger tid ved tidlig nedsanking enn om sauene ble tatt heim til normalt tidspunkt. Sauene er vanedyr og vil innstille seg på å dra heim til gården når sommeren er over. Kvaliteten på utmarksbeitet vil også normalt bli dårligere på slutten av sommeren og vil gjøre at sauene søker heimover.

I NILF-rapport 2003-3 «Kostnader ved å ha sau på innmarksbeite» la en til grunn at innmarksbeite hele sommeren ville medføre et merarbeid på 4 timer per vinterføra sau. I tillegg kommer ekstra arbeid til stell av jordbruksarealene. Beitearealene må minst beitepusses en gang i løpet av sommeren. Sauene går normalt på beite 100 dager om sommeren. Vi tror at det vil kreves enda mer ekstra arbeid per dyr og dag ved tidlig nedsanking enn ved innmarksbeite hele sommeren. Det vil bli mye arbeid med å sette opp gjerder som etter noen dager blir tatt ned og satt opp et annet sted.

Ved innmarksbeite hele sommeren vil en ha så solide gjerder at dyrene praktisk talt aldri bryter seg ut, mens en vil bruke enklere elektriske gjerder ved tidlig nedsanking. Under slike forhold vil erfaringsmessig enkelte lam krype under eller hoppe over det elektriske gjerdet. Dette vil medføre en god del ekstra arbeid til ettersyn og til å jage dyrene tilbake til der de skal være. Vi har i våre beregninger forutsatt at de 21 ekstra dagene på innmarksbeite vil medføre en time ekstra arbeid per vinterføra sau. Men dette er et tall det hefter en forholdsvis stor usikkerhet til.

5.11 Økonomiske beregninger ved tidlig nedsanking

Vi har gjort beregninger for hvordan det vil slå ut økonomisk hvis en gårdbruker må ta sauene tidligere ned fra utmarksbeite. Det er regnet på ulike alternativer for hvordan en kan tilpasse seg til denne situasjonen. Beregningene er gjort med planleggingsprogrammet NORKAP. Programmet er egnet for å beregne økonomien etter en driftsomlegging og/eller investeringer på et enkelt gårdsbruk. Vi har brukt en standard dekningsbidragskalkyle for sauehold og tilpasset dette til tallene i tabell 5.1 for et gjennomsnittsbruk fra Nord-Norge, Trøndelag og Østlandets andre bygder.

Ved tidlig nedsanking kreves det mer grovfôr til innmarksbeite. Dette kan dekkes ved å kjøpe inn mer grovfôr som blir brukt som vinterfôr til sauene eller ved å leie mer areal til beite og/eller slått. Hvis en ikke får tak i ekstra grovfôr eller mer areal, må en redusere på antall dyr en setter på for neste sesong. Hvis en får tak i mer leiejord, kunne en uten rovdyrproblemer ha utvidet saueholdet. Tabell 5.3 viser de økonomiske resultatene for de ulike alternativene. Kolonnen helt til høyre i tabellen viser resultatet ved utvidet drift på mer areal og ikke tidlig nedsanking. De tre kolonnene i midten viser resultatet ved tidlig nedsanking.

Det har det siste året vært et overskudd av sau- og lammekjøtt i det norske markedet. Dette har gjort at prisen på kjøtt har blitt redusert, noe vi har tatt hensyn til i våre beregninger. Tabell 5.1 viser at driftsgranskingsbruket vårt fra 2015 hadde et driftsoverskudd på kr 241 000. Med dagens kjøttpriser og satser for produksjonstilskudd ville driftsoverskuddet ha vært på 202 000 kroner.

De variable kostnadene har vi beregnet ved hjelp av NORKAP-programmet. Noen av de faste kostnadene har vi satt lik det som bruket vårt for 2015 hadde, mens vi har justert andre tall skjønnsmessig. Ved innkjøp av ekstra grovfôr har vi brukt en pris på kr 4 per FEm.

De faste kostnadene er stort sett lik for alle alternativene. Når vi reduserer buskapen, har vi redusert kostnadene til leid hjelp. I alternativet med større buskap har vi gjort det motsatte. Alle alternativene har mer avskrivning enn gjennomsnittsbruket i driftsgranskningene. Vi har lagt inn investeringer i gjerdeutstyr. I alternativet med økt buskap har vi forutsatt at driftsbygningen må opprustes for 300 000 kroner og det må kjøpes redskaper for kr 150 000. For dette alternativet har vi også økt vedlikeholdsutgiftene til maskiner og driftsbygning. Kostnadene til jordleie øker nå arealet øker.

Tabell 5.3 Driftsoverskudd for ulike driftsalternativer, kr

	Uten tidlig nedsanking	Færre dyr	Innkjøp grovfôr	Leie av mer jord	Uten tidlig nedsanking
Antall vinterfôra sauer	167,5	135,5	167,5	167,5	207,0
Totalt antall dekar	278	278	278	343	343
Inntekter fra produksjonene	296 500	239 800	296 500	296 400	366 400
Produksjonstillegg	519 000	456 200	519 200	548 400	617 200
Andre inntekter	19 000	19 000	19 000	19 000	19 000
Sum jordbruksinntekter	834 500	715 000	834 700	863 800	1 002 600
Leid arbeid	78 000	68 000	78 000	78 000	90 000
Drivstoff og olje	25 000	25 000	25 000	25 000	30 000
Maskinleie	57 300	57 300	57 300	57 300	70 000
Leie av jord	7 000	7 000	7 000	23 300	23 200
Vedl.hold mask./ redskap	50 500	50 500	50 500	50 500	60 000
Vedl.hold av driftsbygning	26 000	26 000	26 000	26 000	28 000
Vedl.hold av jord og grøfter	6 700	6 700	6 700	7 500	7 500
Avskrivn. mask./ redskaper	57 500	61 400	61 700	61 700	72 100
Avskrivning driftsbygninger	47 900	47 900	47 900	47 900	57 900
Avskrivning grøfter	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Andre faste kostnader	83 000	84 200	84 200	84 200	90 000
Sum faste kostnader	439 900	435 000	445 300	462 400	529 700
Sum variable kostnader	193 100	163 100	217 200	201 600	238 600
Sum kostnader	633 000	598 100	662 500	664 000	768 300
Driftsoverskudd	201 500	116 900	172 200	199 800	234 300

I tabell 5.4 er det beregnet hvor stor sats en må ha per dyr og dag for å kompensere for ulempene ved tidlig nedsanking. Vi har regnet med at det er 410 sau og lam som har ekstra innmarksbeite i 21 dager. Dette er lik det antall dyr driftsgranskingsbruket vårt hadde da sauene kom heim fra utmarksbeitet. Når det er rovdyrproblemer er det nok færre dyr som kommer ned fra beitet, men det har vi ikke tatt hensyn til her. Førkravet på innmarksbeitet er beregnet for 410 dyr og sats per dyr er beregnet ved å dividere på det samme antall dyr. Vi har regnet med 170 timer ekstra arbeid for alternativene med færre dyr og mer innkjøp av grovfôr. Ved mer areal har vi brukt 180 timer ekstra arbeid fordi vi regner med at det trengs noe tid til å stille det ekstra arealet.

Høyre kolonne i tabell 5.4 viser hvilken sats vi kommer fram til når vi sammenligner alternativet med mer innmarksbeite på leid areal med resultatet en oppnår ved å utvide buskapen på det økte arealet.

Tabell 5.4 Sats per dyr og dag som skal kompensere for tidlig nedsanking

	Færre	Innkjøp	Leie av	Leie av mer jord og flere
	dyr	grovfôr	mer jord	dyr
Redusert driftsoverskudd, kr	84 626	29 336	1 703	34 480
Verdi ekstra arbeid, kr	31 032	31 032	32 857	32 857
Renteutgifter, kr	409	448	448	-6 302 ¹⁾
Sum	116 067	60 816	35 008	61 035
Sats per dyr og dag, kr	13,48	7,06	4,07	7,09
Sats ved høyere jordleiepris, kr	13,48	7,06	4,82 ²⁾	7,09
Sats ved høyere kjøttpris, kr	14,25 ³⁾	7,06	4,07	8,04 ³⁾

1) Negativt tall fordi en her sparer renteutgifter i forhold til alternativet med større buskap og investeringer i bygning og maskiner

2) Sats ved en jordleiepris på kr 350 per dekar

3) Sats ved høyere kjøttpris (2015-priser)

Det er alternativet hvor en må redusere sauetallet neste år, som kommer dårligst ut økonomisk. Produksjonsinntektene blir redusert mye mer enn det vi sparer i kostnader. Det er mer lønnsomt å kjøpe inn grovfôr, hvis dette lar seg gjøre.

Å leie mer innmarksareal er det mest lønnsomme alternativet. En av årsakene til dette er at sauebrukeren vil få 395 kroner per dekar i arealtilskudd for alt ekstra areal. Vi har lagt inn en jordleiepris på kr 250 per dekar. Tidligere var det et strukturelement knyttet til arealtilskuddet. I 2013 ble det for grovfôrareal over 250 dekar utbetalt kr 266 i tilskudd. Det har skjedd en omlegging av tilskuddssystemet. Dette har gjort at det for vårt bruk på 278 dekar har blitt mer lønnsomt å leie mer jord enn tidligere.

Hvis en gårdbruker får tak i mer jord, kan han i en normalsituasjon ha en større buskap. Vi har regnet på det økonomiske resultatet ved å øke sauetallet og sammenlignet dette med tidlig nedsanking og tilsvarende mer leid areal. Da får vi en sats per dyr og dag som er på nivå med alternativet innkjøp av grovfôr.

Hvis det må betales mer i jordleie, øker selvsagt satsen som må gis ved tidlig nedsanking og leie av mer innmarksareal. En endret kjøttpris slår ut på alternativene hvor sauetallet endres og ikke når buskapen holdes uendret.

6 Innmarksbeite hele sommeren

Det er en god del likhetspunkter mellom tidlig nedsanking av sauene fra utmarksbeite og bare innmarksbeite hele sommeren. Vi forutsetter samme jordleiepris ved begge alternativene. Men det er også noen viktige forskjeller.

Hvis det skal utbetales tilskudd til dyr på utmarksbeite, må sauene gå minst fem uker i utmarka. Innmarksbeiting innebærer derfor at dette tilskuddet faller bort. Ved innmarksbeite blir enga utsatt for mer slitasje og nedtrækking og det er mer behov for å stille enga enn ellers. For å holde oppe beitekvaliteten og å sikre tilfredsstillende grovfôravlinger vil det være nødvendig med mer gjenlegg. Det må pløyes mer og brukes mer såfrø enn i en normalsituasjon. Sauene beiter enga hardt og det går ut over grasets evne til overvintring.

6.1 Gjerdehold ved innmarksbeite hele sommeren

Det kan brukes forskjellige gjerdetyper for innmarksbeite for sau. Dersom en er redd for at rovdyra kan komme inn på beitet, må en ha rovviltsikre gjerder. Kostnadene til rovviltsikre gjerder er vanligvis kompensert på andre måter, så vi har derfor valgt å se bort fra dette i vårt tilfelle. En kan selvfølgelig bruke fastgjerder med sauennetting og kanskje med en elektrisk tråd øverst. Dette egner seg best hvis bare en del av innmarka skal brukes til beite med det samme arealet hvert år. Det er mye arbeid med å sette opp og å flytte fastgjerder.

Vi har valgt å bruke flyttbare gjerder av typen Livestok. Dette er et elektrisk flyttbart gjerde som er lett å sammenkoble til store system. Da kan en bruke hele innmarka til innmarksbeite. Alt areal blir i løpet av sommeren brukt som innmarksbeite kombinert med at det også blir høstet grovfôr til vinterfôr på samme areal. Elektrisk nett på 50 meter av typen Livestok som er 105 cm høyt, koster kr 1200 eks. mva. Dette gir en kostnad på kr 28 800 for 1200 meter nett, og dette er lagt inn som en investering i planleggingsprogrammet vårt. Flyttbare gjerder mister fort fasongen og har en beregnet levetid på omtrent 5 år.

Det kan selvsagt diskuteres hvilket gjerdesystem som skal brukes. Men materialkostnadene til gjerdehold er en faktor som ikke påvirker sats per dyr og dag i særlig stor grad.

6.2 Snyltebehandling av sauene

Når sauene går bare på innmarksbeite, må de snyltebehandles minst hver tredje uke. Dette er nødvendig for ikke å få store problemer med parasitter, noe som vil medføre lave slaktevekter for lammene om høsten. Snyltebehandlingen koster penger og det må brukes en god del arbeidsinnsats. I våre dekningsbidragskalkyler for bare innmarksbeite har vi økt kostnadene til dyrlege og medisin med 50 kroner per vinterfôra sau i forhold til utgangskalkylen hvor sauene går på utmarksbeite.

6.3 Kostnader ved fornying av beitet og til beitepussing

Ved permanent innmarksbeite er det erfaringsmessig nødvendig å fornye 20-25 % av beitet hvert år. Dette vil kreve en del ekstra arbeidsinnsats hvis brukeren gjør dette selv. Det vil også medføre en del ekstra maskinkostnader og økte kostnader til drivstoff. Vi har økt vedlikeholdkostnadene til traktor og maskiner og lagt inn ekstra utgifter til såfrø i dekningsbidragskalkylene for grasproduksjon.

Innmarksarealene må beitepusses i hvert fall en gang i løpet av sommeren. En unngår da at en får for store forskjeller i alder på grasets utover i sesongen. Vi forutsetter at dette arbeidet leies inn og har derfor økt kostnadene til maskinleie.

6.4 Kraftfôrforbruk

Innmarksbeite om sommeren er i mange tilfeller av dårligere i kvalitet enn utmarksbeite. Derfor kan det være vanskelig å få fram slaktemodne lam til samme tidspunkt som ved utmarksbeite. Dette vil gi lavere slaktevekter og dårligere pris. Vi regner med at noen av lammene må gis ekstra kraftfôr på ettersommeren for at vi skal oppnå samme slaktevekt og samme kjøttpris. En fordel med å ha dyrene heime hele sommeren, er at en da vil ha større muligheter for å få til såkalt «plukkslakting». Lammene kan sendes til slakteriet så snart de er blitt tunge nok og når prisene i markedet fortsatt ligger høyt. I husdyrkalkylene har vi økt forbruket av kraftfôr med 10 FEm per vinterfôra sau og regner da med at kjøttinntektene blir som før.

Beregningene våre for bare innmarksbeite er gjort under forutsetning av at dette er en varig driftsform. Rovdyrsituasjonen i området er slik at det ikke er forsvarlig å sende dyrene på utmarksbeite. Dette er på sett og vis en ny driftsform som det kreves erfaringer for å kunne beherske. Kunnskapene om stell av beitet vil øke etter hvert og en vil finne ut hva som optimal dyretetthet i ulike beiteperioder.

6.5 Andre kostnader

Når sauene går på innmarksbeite hele sommeren er det viktig at dyrene har tilgang på friskt drikkevann i hele beiteperioden. Der det ikke finnes naturlige vannkilder må brukeren investere i drikkekar for å sikre at dyrene får nok væske. I tørkeutsatte områder kan det være behov for å vanne beitet i tørre perioder.

På solrike åpne innmarksarealer med liten tilgang på naturlig skygge, er det nødvendig å bygge en eller annen form for leskur der dyrene kan søke ly.

I og med at ikke alle brukere med bare innmarksbeite har behov for drikkekar, vanningsanlegg eller leskur, har vi ikke lagt slike investeringer inn i våre beregninger. Vi forutsetter at de brukerne som har behov for slike investeringer får kompensasjon for dette på andre måter.

6.6 Økonomiske beregninger ved bare innmarksbeite

Vi har gjort beregninger for ulike tilpasninger til en situasjon hvor sauene beiter på innmarka hele sommeren. Beregningene er gjort på samme måte som for tidlig nedsanking og som er beskrevet i kapittel 5. Vi har brukt NORKAP-programmet og tatt utgangspunkt i det samme gjennomsnittsbruket som før.

Når sauene går på innmarka hele sommeren, er det behov for betydelig flere fôrenheter fra innmarka enn i en situasjon hvor sauene blir tatt heim tre uker tidligere fra utmarksbeitet enn normalt. Det kreves mer leiejord hvis en skal få nok vinterfôr til buskapen. Hvis en ikke får tak i mer jord, må en kjøpe inn mye ekstra vinterfôr. Et siste alternativ er å redusere buskapen betydelig neste vinter.

For en del brukere er det ikke mulig å leie mer jord. Å kjøpe inn ekstra grovfôr er ikke heller aktuelt. Noen oppbevarer eget grovfôr i silo og har ikke en driftsbygning som egner seg for rundballefôring. I dag selges grovfôr stort sett i rundballer. I en slik situasjon har ikke brukeren noen annen mulighet enn å redusere buskapen. Våre beregninger viser at antall vinterfôra sauer må reduseres fra 167 til 91. Dette gir et betydelig redusert driftsoverskudd.

For å få nok fôr til sauene, må det leies 233 ekstra dekar jord slik at brukeren i alt disponerer over 511 dekar. Dette arealet ville i en normalsituasjon uten rovdyrproblemer, kunnet gitt en grovfôravling til en buskap på 308 vinterfôra sauer. For å kunne øke buskapen så mye har vi forutsatt at det er nødvendig å investere kr 450 000 i nye maskiner og å bruke kr 900 000 til utvidelse av driftsbygningen.

Tabell 6.1 viser det økonomiske resultatet ved ulike alternativer for saueholdet.

Tabell 6.1 Driftsoverskudd for ulike driftsalternativer, kr

	Med vanlig beite	Færre dyr	Innkjøp grovfôr	Leie av mer jord	Med vanlig beite
Antall vinterfôra sauer	167,5	91,1	167,5	167,5	308,5
Totalt antall dekar	278	278	278	511	511
Inntekter fra produksjonene	296 500	161 300	296 500	296 500	546 100
Produksjonstillegg	519 000	306 400	443 400	535 300	843 900
Andre inntekter	19 000	19 000	19 000	19 000	19 000
Sum jordbruksinntekter	834 500	486 700	758 900	850 800	1 409 000
Leid arbeid	78 000	50 000	78 000	78 000	120 000
Drivstoff og olje	25 000	27 500	27 500	30 000	45 000
Maskinleie	57 300	70 600	70 600	85 400	90 000
Leie av jord	7 000	7 000	7 000	65 200	65 300
Vedl.hold mask./ redskap	50 500	59 500	59 500	62 500	80 000
Vedl.hold av driftsbygning	26 000	26 000	26 000	26 000	30 000
Vedl.hold av jord og grøfter	6 700	6 700	6 700	12 300	12 300
Avskrivn. mask./ redskaper	57 500	62 300	63 200	63 200	87 500
Avskrivning driftsbygninger	47 900	47 900	47 900	47 900	77 900
Avskrivning grøfter	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Andre faste kostnader	83 000	83 000	83 000	83 000	110 000
Sum faste kostnader	439 900	441 500	470 400	554 500	719 000
Sum variable kostnader	193 100	132 800	309 000	244 200	355 600
Sum kostnader	633 000	574 300	779 400	798 700	1 074 600
Driftsoverskudd	201 500	-87 600	-20 500	52 100	334 400

Driftsoverskuddet reduseres betydelig for alle tilpasningsalternativene. Å redusere dyretallet til 91 vinterfôra sauer, gjør at driftsoverskuddet blir redusert til et underskudd på kr 88 000. Alternativet med å kjøpe inn grovfôr gir et driftsunderskudd på kr 21 000. Sauebrukeren kommer best ut av det hvis det er mulig å leie det som trengs av ekstra areal. Da blir driftsoverskuddet på kr 52 000. Med et areal på 511 dekar, kunne brukeren i en normalsituasjon ha utvidet driften og oppnådd et driftsoverskudd på kr 334 000.

En av årsakene til de dårlige driftsoverskuddene ved bare innmarksbeite, er at en ikke får tilskudd til utmarksbeite. 410 sau og lam på utmarksbeite gir et tilskudd på kr 75 850. Vi forutsetter at dette ikke blir kompensert på annen måte, f.eks. ved at brukeren likevel får utbetalt dette tilskuddet.

Inntektene fra selve produksjonen blir uendret for alle alternativ med samme dyretall. Sum produksjonstillegg blir forskjellig for ulike alternativ. Det samme blir de variable kostnadene, som blir beregnet av dataprogrammet på grunnlag av de dekningsbidragskalkylene som brukes i det enkelte tilfelle.

For enkelte av de faste kostandene har vi ikke funnet grunn til å gjøre endringer i forhold til det som vi hadde i utgangspunktet. Noen kostnader er økt eller redusert skjønnsmessig. Avskrivningene for noen alternativ er høyere enn før på grunn av investeringer i gjerdemateriell, maskiner og driftsbygning.

I tabell 6.2 er det beregnet hvor stor sats en må ha per dyr og dag for å kompensere for ulempene ved bare innmarksbeite. Vi regner med 223 sauer og lam for alternativet med færre dyr og 410 dyr for de andre alternativene. Høyre kolonne i tabellen viser hvilken sats vi kommer fram til når vi

sammenligner alternativet med mer innmarksbeite på leid areal med resultatet en kunne ha oppnådd hvis en kunne ha brukt merarealet til å utvide buskapen.

Tabell 6.2 Sats per dyr og dag som skal kompensere for bare innmarksbeite, kr

	Færre dyr	Innkjøp Grovfôr	Leie av mer jord	Leie av mer jord og flere dyr
Redusert driftsoverskudd, kr	289 117	222 078	149 469	282 366
Verdi ekstra arbeid, kr	71 556	128 143	133 108	133 108
Renteutgifter, kr	360	432	432	-20 682 ¹⁾
Sum	361 033	350 653	283 009	394 792
Sats per dyr og dag, kr	16,19	8,55	6,90	9,63
Sats ved høyere jordleiepris, kr	16,19	8,55	7,47 ²⁾	9,63
Sats ved høyere kjøttpris, kr	16,90 ³⁾	8,55	6,90	10,34 ³⁾

1) Negativt tall fordi en her sparer renteutgifter i forhold til alternativet med større buskap og investeringer i bygning og maskiner

2) Sats ved en jordleiepris på kr 350 per dekar

3) Sats ved høyere kjøttpris (2015-priser)

Det ser ut til at satsene per dyr og dag som skal kompensere for utmarksbeite, bør være høyere når dyra bare går på innmarksbeite hele sommeren enn ved tidlig nedsanking. Men vi har den samme tendensen når det gjelder de ulike tilpasningsalternativene. Det er mest lønnsomt å leie mer jord og vi får det dårligste driftsresultatet i det tilfellet hvor buskapen blir redusert. Men med mer disponibelt jordbruksareal, kunne en i en normal situasjon ha bygd på driftsbygningen og økt buskapen. Og hvis en sammenligner med denne muligheten, kommer ikke leie av jord så gunstig ut.

7 Oppsummering og valg av sats

Når rovdyr tapene blir store, kan disse vanligvis reduseres ved å ha dyrene kortere tid på utmarksbeite. Det er en psykisk belastning for sauebonden å vite at dyrene blir tatt av rovdyr og at dette ofte medfører lidelser for dyra. Hvis det er mye rovdyr i beiteområdet, må det brukes mye tid til ettersyn av sauene og leting etter kadaver av drepte dyr. Det kan være vanskelig å få tak i flinke gjetere. Ofte må brukeren selv bruke mye tid til ettersyn, og dette medfører at arbeid som skulle ha vært gjort heime på gården ikke blir gjort eller utsatt.

Myndighetene må betale erstatning for de dyrene som blir tatt av rovdyr. Blir sauene tatt ned tidligere enn normalt, kan tapene reduseres. Dette gir mindre utbetaling av rovdyrerstatninger. Og i tilfeller med store rovdyr tap, kan det i visse tilfeller lønne seg for myndighetene å gi tilskudd til tidlig nedsanking. Mattilsynet kan også i ekstremtilfeller kreve at dyrene tas heim fra utmarksbeitet.

Det kan være gode grunner for å ha sauene kortere tid på utmarksbeite. Noen få brukere i Hedmark har sauene på innmarksbeite hele sommeren. Men mer bruk av innmarksbeite skaper mange utfordringer for saueholdet. Dette gjelder særlig ved bare innmarksbeite og i de tilfellene hvor sauene må sannes ned akutt. I en slik situasjon er det ikke sikkert at en har en graseng som egner seg for beiting.

I høyereliggende strøk har en kanskje bare en høsting av grasen i løpet av sommeren. Tidlig på sommeren beiter sauene på innmarka før de sendes på utmarksbeite. Dette gjør at slåtten blir forholdsvis sent på sommeren. Da er grasen kommet forholdsvis kort når dyrene må sannes ned tidligere enn normalt. Med hele saueflokket på innmarka blir det som er av håbeite, fort oppspist. Det er antakelig lettere å foreta tidlig nedsanking når grasen blir slått to ganger og hvor siste slått er i slutten av august eller først i september. Da har grasen en passelig lengde rundt 20. august for å kunne bli beitet av sauene.

For å erstatte det grasen som blir beitet opp, kan en kjøpe inn grovfôr. Mange har i dag et driftsopplegg hvor en baserer seg på å føre dyrene om vinteren med surfôr fra rundballer, og da kan en jo kjøpe inn ekstra rundballer. Hvor lett det er å få tak i grovfôr, vil variere fra år til år. Men i enkelte tilfeller er det ikke så enkelt å føre med rundballer. Noen sauebruk har en driftsbygning hvor en baserer seg på gras fra silo. Inngangspartiet i driftsbygningen er gjerne for lite til at rundballene kan fraktes direkte inn i fjøset. Dette gjelder særlig for små sauebruk.

Det er forskjell på akutt tidlig nedsanking og en nedsanking som er planlagt på forhånd. En rovdyr-situasjon som er slik at en må ha tidlig nedsanking hvert år, er enklere å håndtere. Da kan sauebrukeren forberede seg på å måtte ha mer innmarksbeite. Ved akutt tidlig nedsanking kan det kanskje være ubenyttede jordbruksarealer i nærheten, men disse er ikke særlig godt egnet til sauebeite. Arealene er kanskje ikke slått på flere år og det kreves mye stell før de blir brukbare. Arealene bør helst pløyes og såes igjen. I tillegg bør de beitepusses tidlig på sommeren.

Ved mer innmarksbeite må sauebrukerne få en sats som gir samme driftsoverskudd som før og som i tillegg skal kompensere for ekstra arbeidsforbruk. Våre beregninger viser at denne satsen varierer svært mye mellom de ulike tilpasningsalternativene. Ved tidlig nedsanking har vi kommet fram til en sats per dyr og dag på vel kr 4 ved leie av mer jordbruksareal og en tilsvarende sats på over 13 kroner når buskapen må reduseres. Sjølkost per førenhet grovfôr i saueholdet i ulike deler av landet varierer forholdsvis lite sammenlignet med forskjellene i satser for ulike tilpasningsalternativer. Derfor foreslår vi at det brukes samme sats i alle deler av landet. Det er så mange andre forhold enn avlingsnivå som har betydning for hvor mye sauebrukerne bør få i tilskudd ved mer innmarksbeite. Det er ikke grunn til å anta at ekstra arbeidsforbruk ved mer innmarksbeite er forskjellig i ulike deler av landet.

De sauebrukene som på grunn av rovdyr må ha dyrene mer på innmarksbeite enn normalt, er svært forskjellige. Noen har et svært godt utmarksbeite, som det er beklagelig at de ikke kan utnytte fullt ut. For andre er utmarksbeitet av dårligere kvalitet. Da kan en kanskje få økt tilvekst ved å ta lammene tidlig ned fra utmarksbeitet og til et godt håbeite. I noen svært rovdyrutsatte områder har mange sauebrukere lagt ned driften. Da er det lettere å få tak i tilleggsareal i rimelig avstand fra hovedbruket. I andre områder er det nesten umulig å få leid mer jord.

I dag ser vi at mange sauebrukere utvider driften sin og blir større i mange deler av landet. Dette er det vanskeligere å gjøre i mer rovdyrutsatte områder fordi det her kreves mer areal til innmarksbeite. Manglende ekspansjonsmuligheter er også et moment det bør tas hensyn til.

Ved bruk av mer innmarksbeite blir det mindre vinterfôr. For noen brukere er det i denne situasjonen enklest å redusere buskapsen kommende innefôringsesong. Det er vanskelig å få kjøpt egnet grovfôr og brukeren er utslitt etter en sommer med mye gjeting, psykisk påkjenning og ekstra arbeid knyttet til innmarksbeitet.

Myndighetene skal kompensere for at den ulempen som sauebrukerne har på grunn av dagens rovdyrpolitikk. Skal dette bli helt riktig, må det gjøres en økonomisk beregning for hvert enkelt tilfelle, noe som vil være svært ressurskrevende. Dessuten vil det være en fare for at det er de mest ressurssterke sauebrukerne som vil få mest utbetalt i tilskudd fordi disse i større grad enn andre kunne argumentere for sitt syn og legge fram dokumentasjon på at de bør få utbetalt mye i tilskudd for mer innmarksbeite.

Et sentralt spørsmål er om det bør være ulike satser avhengig av hvordan brukeren velger å tilpasse seg tidlig nedsanking eller har et driftsopplegg hvor sauene går heime på innmarksbeite hele sommeren. Problemet er at myndighetene da må kontrollere at brukeren har gjort som de har sagt de skulle gjøre. Dessuten vil en kunne ha tilfeller hvor en bruker kombinerer flere tilpassningsalternativer. Det blir kanskje kjøpt inn noe grovfôr, men likevel reduserer en noe på buskapsstørrelsen. I andre tilfeller kan en leie noe ekstra areal og kjøpe inn noe grovfôr og da har en nok vinterfôr til samme buskapsstørrelse som før.

Kanskje burde det være en høyere sats ved akutt tidlig nedsanking enn ved planlagt nedsanking. Da ville imidlertid brukeren få en lavere sats i årene etter at tidlig nedsanking er blitt etablert som praksis enn i oppstartingsåret for dette tiltaket. En slik praksis vil antakelig ikke bli like lett akseptert.

Vi vil forslå at det brukes en sats som gjelder for alle tilpassingsalternativer, og hvor en overlater til den enkelte sauebrukeren å tilpasse seg på den måten som passer dem best. Hvor høy denne satsen skal være kan diskuteres. Satsen bør etter vårt syn være på et nivå som ligger mellom de satsene vi har regnet ut for de ulike alternativene. Etter våre beregninger kan det forsvares at det brukes en høyere sats for innmarksbeite hele sommeren enn for tidlig nedsanking.

For rovvilterstatningen er det mulig for brukerne å søke om individuell behandling. Det må da legges fram dokumentasjon på at de har større tap enn det standardsatsen tilsier. Det kan vurderes å åpne for en slik mulighet også for tilskudd til mer innmarksbeite i rovdyrområder, da med krav om at brukeren legger fram nødvendig dokumentasjon. Regnskap for flere år vil kunne vise at brukeren har hatt økte kostnader til f.eks. jordleie og innkjøp av grovfôr. Ved en reduksjon i buskapsstørrelsen, må dette dokumenteres.

Litteraturreferanser

Landbruksdirektoratet. Jordleiepriser 2016.

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/eiendom-og-skog/eiendom/jordleiepriser/statistikk/jordleieprisar-2016>

Lastet ned 17. mars 2017

Miljødirektoratet. Rovdyrerstatninger.

<http://www.rovbase.no/Erstatning>

Lastet ned 30. mars 2017

NIBIO. Beitestatistikk.

<http://www.skogoglandskap.no/kart/beitestatistikk>

Lastet ned 30. mars 2017

NIBIO. Database organisert beitebruk. Sankedato, antall dyr sluppet og mistet.

<http://hotell.difi.no/?dataset=ldir/organisert-beitebruk>.

Lastet ned 30. mars 2017

Hansen (2008). «Hva koster grovfôret? Sjølkostberegning for grovfôr på melkeproduksjonsbruk» NILF-notat 2008-8. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Fylkesmannen i Møre og Romsdal. Vurdering av tidlig nedsanking av sau som forebyggende tiltak mot rovviltskader - Møre og Romsdal.

<https://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMNT/Milj%C3%B8vern-avdelingen/Tidlig-nedsanking%20av%20sau%20-%20FMMR%20161216.pdf>

Lastet ned 3. april 2017

Sats rovviltnemnda region 6

<https://www.fylkesmannen.no/Sor-Trondelag/Miljo-og-klima/Rovvilt/Tidlig-nedsanking-av-sau-som-forebyggende-tiltak-mot-rovviltskader/>

Sats rovviltnemnda i Hedmark

<https://prosjekt.fylkesmannen.no/Documents/Rovviltnemnda%20FMHE/Rovviltnemnda%20region%205%20-%202016/Sak%202-3-4%202016%20FKT-midler%202016.pdf>

NIBIO. Planleggingsprogrammet NORKAP.

http://nilf.no/publikasjoner/Driftsokonomiske-planleggingsverktoy/Nedlasting_av_NORKAP

NOTATER

NOTATER

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter og et avdelingskontor i Oslo.